

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מקץ, תשס"ט
מספר 789מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

תשמע חלום לפתור אותו

על מה האדם חולם?

"אמר רבי שמואל בן נחמני אמר רבי יוחנן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר בדניאל 'אנת מלכא רעיונך על-משפךך סלקו' (אתה המלך רעיונותיך על משכבך עלו)" (דנ' ב:כט). והגמרא ממשיכה (ברכות נה ע"ב):

אמרי ליה קיסר לרבי יהושע ברבי חנינא: 'אמריו דחכמיו טובא, אימא ליה מאי חזיתא בחלומאי? אמר ליה: חזית דמשחרי ליה פרסאי ומדרבי בך ורעיי בך שקצי בחוטרא דדהבא. הרהר כוליה יומא ולאורתא חזו (אומרים שאתם היהודים חכמים ביותר, אמור לי מה אראה בחלומי. אמר לו אתה תראה ששובים אותך הפרסים ומשעבדים אותך ורועים על ידך שקצים במקל של זהב. הרהר כל היום ובלילה ראה חלום זה).

החולמים בספר בראשית – האם מהרהורי לבם תוכן חלומם? אשר לחלומות שר המשקים ושר האופים – אין ניתוק בין הרהורי לבם ובין התכנים של חלומם. "חלמו חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליהם" (רש"י בר' מ:ה).

ואשר לפרעה – "וַיִּסְפָּר פְּרַעֲה לְהֵם אֶת-חַלְמוֹ וְאֵין-פֹּתֵר אוֹתָם לְפִרְעָה" (מא:ח). אומר המדרש (בראשית רבה פט, ו):

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: פותרין היו אותו אלא שלא היה קולן נכנס באזניו. שבע פרות הטובות – שבע בנות אתה מוליד, שבע הרעות – שבע בנות אתה קובר, שבע השיבולים הטובות – שבע איפרכיות אתה רוכש, שבע השיבולים הרעות – שבע איפרכיות מורדות בך.

על פי מדרש הגדול שאל יוסף את פרעה: 'מי הודיעך שלא פתרוהו כראוי? השיבהו פרעה: 'כשם שראיתי את החלום כך ראיתי פתרונו לכן אינם יכולים (החרטומים ע"י פתרונו שוא) לשחק בי'.

רבי אלעזר אומר במסכת ברכות: "כל החלומות הולכין אחר הפה". רבי בנאה מספר ש-24 פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלם חלום והלך אצל כולם, ומה שפתר לו זה לא פתר לו זה, וכולם נתקיימו. איך ייתכן הדבר? יש לשער שבעל החלום המשוכנע שהפתרון נכון עושה פעולות, גם בבלי דעת, שיגשימו את פתרון החלום.

תופעה של רעב, בייחוד שנות רעב, לא התקבלה על הדעת בארץ מצרים שהייתה ידועה באותם ימים "פְּגִן-ה' פְּאָרֶץ מִצְרַיִם" (בר' יג:י). היה צורך בנער עברי היודע או שמע על רעב ועל אבי-סבו שירד למצרים בגלל הרעב בארץ, היודע על עבודת האדמה ועל "אלומות" כדי לפתור את חלום פרעה.

חז"ל לימדונו כי "אתערותא דלעילא תליא באיתערותא דלתתא" (התעוררות מלמעלה תלויה בהתעוררות מלמטה) (זוהר), והראיות הן מסיפורי התנ"ך שבהם פעולה מעשית של

היחיד/העדה מביאה לפעולה מלמעלה. אין לסמוך שהחלום יתגשם מעצמו ולהיפטר מעשייה, אלא יש לפעול להגשמתו, ואז "נכון הדבר מעם הא-להים וממהר הא-להים לעשותו".

ברוח דומה מפרש רמב"ן את הפסוק "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם" (מב:ט): כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר את כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת... וכיון שלא ראה בנימין ביניהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיבוא גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה... ואחר שנתקיים החלום הראשון הגיד להם החלום השני... את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת.

פתרון החרטומים אינו תואם את משאלת לבו של פרעה. ונשאלת השאלה: האם ביום ההולדת שלו הוא מהרהר על המצב הכלכלי שיהיה בשנה הקרובה או בשנים הבאות? פרעה רוצה להיות שליט העולם, להיות אל, "וְהָיָה עַמְד עַל-הַיָּאֵר" (מא:א) – מעל לאליל שלו. באותה עת שלט פרעה בעיקר באזור הדלתא, ופעמים שהרחיב את ממשלתו גם למצרים העליונה, עד כוש.¹ שנות רעב – כמו מצור על עיר – יגשימו שאיפה זו.

יוסף יושב בבית הסוהר ויודע שרק שנות רעב יביאו את אחיו מצרימה לשבור אוכל ואולי יחפשו אותו ויוציאו אותו מבית הסוהר, ולא – יהיה עליו לשבת שם עוד שנים רבות, "וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבואו כולם שמה ויתקיימו כל חלומותיו" (רמב"ן מב:ב).

ליוסף ולפרעה אינטרס משותף: שנות הרעב יגשימו להם משאלות לב. איך מביאים רעב? איך יתקיים איתערותא דלתתא? והלא אין הקב"ה עושה נס לתת ברכה אלא כמה שיש כבר בעולם (עפ"י הזוהר).

בתוספתא (ליברמן) בבא מציעא (פרק ט, ז) יש דיון בנושא של עבודת האדמה, למשל: "השוכר שדה מחברו לא יהיה נרה (בלא זריעה) שנה וזורעה שנה אלא נר חציה וזורע חציה"; "החוכר שתי שדות נר אחת וזורע אחת". יש לתת לאדמה לנוח. עייפות הקרקע מתבטאת בהפחתת יכולים בעקבות הפרוזה בגידול מין אחד. ספורנו מפרש זאת על המילים "וְאֶסְפְּתָ אֶת-תְּבוּאֹתָה" (שמ' כג:י) – שלא כמנהג בעבודת האדמה, "כי אמנם המנהג בה שיהיה נרה שנה וזורעה שנה", שאם יזרעו חלקה אחת בעצמה רבה שנים רבות, לא תוסף תת כוחה.

מה עשה יוסף? "וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשָׁבַע שְׁנֵי הַשָּׁבָע לְקַמְצִים וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר פָּחֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד" (מא:מז-מט). יוסף ניצל את האדמה בעצמה רבה במשך שבע שנים ולא נתן לה מנוחה, לא נר שנה וזרע שנה. אין מחזור זרעים (רק בר), וכך ניצל את האדמה עד שחדלה לתת מנוחה. יעקב ירד למצרים לאחר שהאדמה נחה שנתיים ואצרה שוב כוחה.

יוסף הגשים את משאלתו, אחיו ירדו למצרים – "וַיֵּרְדוּ אֶחָי-יוֹסֵף עֶשְׂרֵה לְשָׁבָר בָּר מִמִּצְרַיִם" (מב:ג). ופרעה הגשים משאלתו: "וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאֲדָמְתָנוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה" (מז:ט). איתערותא דלתתא של יוסף הביאה לאתערותא דלעילא – להגשמת חלומותיהם ולהתגשמות המהלך ההיסטורי אשר נגזר בברית בין הבתרים: "יָדַע תְּדַע כִּי-גַר יִהְיֶה וַיִּצְדַּק בְּאָרֶץ לֹא לָהֶם" (טו:יג).

שמואל לובושיץ

רמת-גן

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת:

listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב.

יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname כאשר *first-name* ו-*last-name* הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

¹ ראו ערך "היקסוס", אנציקלופדיה עברית, ירושלים תשכ"ה.